
ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 159.9; 351.743

В. В. АСОЦЬКИЙ,

науковий співробітник відділу організації та координації науково-дослідної діяльності навчальних закладів Науково-методичного центру навчальних закладів МНС України, м. Харків

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОФЕСІЙНИХ ЗАВДАНЬ НАЧАЛЬНИКА КАРАУЛУ ОПЕРАТИВНО-РЯТУВАЛЬНОЇ СЛУЖБИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

У статті йдеться про особливості професійної діяльності співробітників Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту Державної служби України з надзвичайних ситуацій (ДСНС України). Виділені блоки професійних завдань, які виконуються начальником караулу ОРС ЦЗ ДСНС України на різних етапах професійної діяльності. Висвітлені питання щодо вимог до індивідуально-типологічних та індивідуально-психологічних якостей особистості. Визначені основні психологічні задачі, що розв'язуються начальником караулу ОРС ЦЗ ДСНС України.

Ключові слова: *співробітники оперативно-рятувальної служби, професійні завдання, психологічні задачі.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Значна частина діяльності фахівців Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту ДСНС

України (ОРС ЦЗ ДСНС України) проходить в складних умовах, насичених стрес-факторами підвищеної інтенсивності, а отже, й екзистенціальною загрозою. Часто при виконанні професійних обов'язків порушується так званий режим доби: час прийняття їжі, відпочинок тощо. Все це додає психічного навантаження на нервову систему фахівця ДСНС України й у подальшому може впливати на результати виконання ним професійних завдань.

Незважаючи на те, що проблемам побудови професіограми представників ризиконебезпечних професій в останні роки надавалося багато уваги з боку дослідників (Л. О. Гонтаренко, А. Г. Снісаренко, М. В. Фомич, І. О. Поляков та інші), цю проблему не можна вважати повністю висчерпаною. Це пов'язано з тим, що вузька специфіка різних спеціалістів висуває свої власні вимоги до психіки фахівця, що працює в її межах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Серед останніх робіт, пов'язаних з фахівцями ОРС ЦЗ ДСНС України, хочемо відмітити дослідження А. Г. Снісаренка [2]. У своїх працях він висвітлює питання професіографічного аналізу начальників караулів ОРС ЦЗ МНС України, при цьому окрему увагу приділяє питанню їх професійно-важливих якостей. Так, А. Г. Снісаренко виділив чотири загальні блоки важливих якостей: емоційно-вольовий, когнітивний, управлінський та мнемічний.

Метою статті є висвітлення складних, напружених моментів професійної діяльності начальників караулів ОРС ЦЗ ДСНС України та висвітлення тих психологічних завдань, що вирішуються на кожному етапі професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. При вивченні професійних завдань слід враховувати визначення психологічних умов його успішного виконання. Вони (психологічні умови) й формують шкалу вимог до психіки начальника караулу ОРС ЦЗ ДСНС України.

Серед основних вимог до особистості, яка виконує певне завдання, можна виділити: по-перше, мотивацію особистості. У нашому випадку слід враховувати мотивацію начальника караулу ОРС ЦЗ ДСНС України, його відповідність професійному завданню; по-друге, якісні (кількісні) характеристики значущих якостей психіки особистості; по-третє, психологічну готовність особистості до виконання певного завдання; по-четверте, наявність специфічних якостей у конкретної особистості, які не-

обхідні для виконання конкретного завдання, спеціальної рятувальної операції тощо.

Не можна випускати з уваги й самі умови виконання професійного завдання. Як ми вже зазначали раніше, майже всі професійні обов'язки та завдання, які виконує начальник караулу ОРС ЦЗ ДСНС України, протікають в складних умовах надзвичайної ситуації. Отже, самі умови професійної діяльності мають безліч стресогених чинників, які зовсім по-різному впливають на психіку особистості фахівця ДСНС України.

Під час проведення психологічного аналізу професійних завдань начальника караулу ОРС ЦЗ ДСНС України слід враховувати й дію психологічних труднощів у ході підготовки й виконання фахівцем конкретної професійної діяльності.

Психологічна трудність – це суто суб'єктивний стан протистояння психіки особистості начальника караулу ОРС ЦЗ ДСНС України впливу зовнішніх та внутрішніх чинників професійної діяльності.

Ми вважаємо, що за своїм змістом психологічні чинники відображають якісні параметри пізнавальних, емоційних, вольових і мотиваційних компонентів психіки начальника караулу ОРС ЦЗ ДСНС України.

При виявленні характеру психологічних труднощів особистості фахівця слід враховувати низку їх характеристик, основними з яких є:

- сила і тривалість дії труднощів;
- джерело виникнення;
- спосіб їх прояву.

Поєднання вищезазначених труднощів у певні моменти дій фахівця ДСНС України, зокрема начальника караулу, може мимовільно змінити весь алгоритм його поведінки.

Далі ми розглянули особливості професійних завдань начальника караулу ОРС ЦЗ ДСНС України. Усі професійні дії умовно можна поділити на такі групи:

1. Професійна діяльність під час добового/щоденного чергування (режим очікування виклику). Під час добового проходження служби начальник караулу ОРС ЦЗ ДСНС України виконує наступні функції:

збирає та аналізує оперативну обстановку в районі виїзду його підрозділу;

здійснює керівництво діяльністю підрозділу (слідкує за дотриманням режиму доби працівниками підрозділу);

здійснює професійно-психологічну підготовку особового складу (проводити заняття);

керує обслуговуванням пожежно-рятувальної техніки та озброєння; підтримує готовність особового складу до виїзду.

2. Професійна діяльність, що пов'язана з виконанням необхідних аварійно-рятувальних та інших невідкладних дій в умовах надзвичайної ситуації. Саме діяльність у цих умовах є найбільш відповідальною та затратною як з боку фізичного стану, так і з психологічних можливостей особистості. Начальник караулу ОРС ЦЗ ДСНС України виконує свої професійні обов'язки в межах таких основних блоків:

виїзд та спрямування до місця НС;

розвідка;

порятунок людей та майна;

бойове розгортання;

ліквідація пожежі (НС);

виконання спеціальних робіт;

збір та повернення до підрозділу.

3. Нетипові завдання начальників караулу ОРС ЦЗ ДСНС України. Часто співробітникам Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту ДСНС України, зокрема начальникам караулу, приходиться виконувати низку задач, які не регламентуються законодавчою базою щодо професійних обов'язків служби ДСНС України. Серед таких можна виділити:

деблокування потерпілих унаслідок їх особистої необачності;

вилучення потерпілих з важкодоступних місць в умовах підвищеного ризику;

відкриття дверей квартир за заявою власників;

рятування домашніх тварин;

виконання робіт з евакуації людей під час аварій ліфтів та ін.

Надалі пропонуємо розглянути низку вимог до індивідуально-психологічних та індивідуально-типологічних якостей фахівця ДСНС України:

вимоги до сенсорних і перцептивних властивостей. Основними показниками сенсорних властивостей людини є розвиненість у неї загальних характеристик відчуттів. Для начальника караулу ОРС ЦЗ ДСНС України важливими сенсорними та перцептивними властивостями слід вважати: гарний зір, слухову чутливість, розвинений вестибуляторний апарат, баланс збуджувальних та гальмівних процесів в організмі, витривалість усіх аналізаторів тощо [1];

вимоги до атенційних властивостей. Для начальників караулу ОРС ЦЗ ДСНС України серед важливих атенційних властивостей слід виділити характеристики уваги: рівень концентрації, параметри розподілу і переключення уваги на різні об'єкти, стійкість уваги тощо;

вимоги до мнемічних властивостей досить високі. Начальник караулу ОРС ЦЗ ДСНС України повинен мати великий об'єм як довгострокової, так і короткострокової пам'яті, уміти достовірно відтворювати отриману інформацію, виділяти в ній головне й другорядне, тобто когнітивно маніпулювати з даними;

вимоги до імажинітивних властивостей. У режимі чергування робота начальника караулу ОРС ЦЗ ДСНС України не вимагає розглянутих імажинітивних навичок у повному обсязі. В екстремальному режимі роль образів уяви підвищується; прогнозування оперативної обстановки, створення програми дій в образній формі здобувають особливого значення [1];

вимоги до розумових властивостей. Екстремальні умови діяльності фахівця ДСНС України висувають низку значних вимог до розумових властивостей особистості. Так, однією з найважливіших характеристик в умовах надзвичайної ситуації є показник швидкості протікання розумових процесів. Безсумнівне значення має взаємодія першої та другої сигнальних систем (образного і понятійного мислення).

Для роботи в режимі чергування важлива аналітична функція мислення (аналіз, зіставлення, оцінка ситуацій, що виникали при різноманітних надзвичайних подіях для відпрацювання оптимального алгоритму дій).

В екстремальних ситуаціях для створення плану дії, побудови нової концептуальної моделі першорядного значення набуває синтетична функція.

Необхідно підкреслити також особливу роль такої властивості, як критичність мислення (що лежить в основі самоконтролю).

Вимоги до психомоторних властивостей. Для професійної діяльності начальників караулів ОРС ЦЗ ДСНС України важливі швидкість і точність психомоторних реакцій, координація рухів, фізична витривалість, сила. Велику роль відіграє стійкість психомоторики до емоційних впливів.

Вимоги до мовних і комунікативних властивостей. Мова начальника караулу ОРС ЦЗ ДСНС України повинна бути чіткою, впевненою і вираз-

ною. Саме мовою він впливає на людей, які знаходяться в осередку надзвичайної ситуації.

Головними якостями даної групи для начальників караулу ОРС ЦЗ ДСНС України є когнітивний стиль спілкування, комунікабельність та емпатія.

Вимоги до емоційно-вольових властивостей. Витримка, самовладання, ініціативність, рішучість, сміливість впливають на успішність розв'язання оперативних задач, особливо в умовах дефіциту часу або неповноти інформації.

Недостатній рівень розвитку вольових характеристик може викликати підвищену сприйнятливність фахівця до впливу психотравмуючих умов надзвичайної ситуації, психічні і фізичні травми й розлади, навіть повну нездатність діяти в екстремальних умовах, що може виявлятися у формі паніки або повної бездіяльності. Це залежить від характеру завдання, професійного досвіду і особистих якостей фахівця ДСНС України.

В оптимальному режимі важливою емоційно-вольовою функцією є збереження активності та працездатності в умовах монотонної діяльності та в умовах стомлення, що поглиблюється.

Висновком проведеного нами аналізу може слугувати зведена таблиця.

Висновок. Отже, можна сказати, що сам характер професійної діяльності начальників караулу ОРС ЦЗ ДСНС України висуває низку підвищених вимог до індивідуально-психологічних та індивідуально-типологічних якостей фахівця. Підводячи підсумки, зазначимо, що виконання начальником караулу ОРС ЦЗ ДСНС України кожного професійного завдання за призначенням відноситься до діяльності в особливих умовах та висуває до особистості цього фахівця підвищені вимоги.

Отримані під час психологічного аналізу дані надають змогу розподілити професійні завдання начальника караулу ОРС ЦЗ ДСНС України на загальні блоки та виділити в межах кожного з них основні психологічні задачі, що розв'язуються на кожному етапі професійної діяльності.

Перспективи подальших досліджень полягають у виділенні особистісних професійно-важливих якостей для кожної психологічної задачі, що розв'язується начальником караулу ОРС ЦЗ ДСНС України. Крім того, буде досліджена динаміка їх розвитку в процесі професійного становлення фахівця, можливі шляхи прогнозування розвитку цих якостей.

Основні професійні завдання начальника караулу оперативно-розшукової служби цивільного захисту Державної служби України з надзвичайних ситуацій та їх психологічний зміст

Етап діяльності	Професійні завдання	Психологічний зміст завдань
1	2	3
I. Приймання чергування (добове/щоденне)	Знати оперативну обстановку в районі виїзду підрозділу; здійснювати керівництво діяльністю підрозділу; здійснювати професійно-психологічну підготовку особового складу; керувати обслуговуванням пожежно-рятувальної техніки та озброєння; бути готовим до виконання оперативних дій, підтримувати готовність особового складу (слідкувати за догриманням режиму несення служби)	1. Прийняти інформацію, що надходить у словесній і цифровій формі (по слуховому каналу (інструктаж) і по зоровому (екран комп'ютера). 2. Осмислити, логічно переробити (зіставити, класифікувати) отриману інформацію. 3. Прийняти інформацію, зіставити її зі знаннями та уявленнями про нормальну роботу техніки.
II. Отримання повідомлення	Уточнення інформації про подію (НС); збір додаткової інформації у необхідному обсязі	1. Створити установку на миттєве вибіркоче уточнення необхідної інформації. 2. Миттєве вибіркоче відтворення отриманої інформації
III. Оповіднення, дії за тривою	Збір за сигналом "Тривога"; надання інформації щодо характеру виклику; отримання півтвілки виклику та картки гасіння пожежі; збір інформації щодо характеристик об'єкту, який горить	1. Урівноважити свій внутрішній стан та мати добру координацію рухів, зорово-моторну координацію. 2. Правильно визначити потрібне спорядження та його кількість, враховуючи специфіку НС. 3. Сконструювати в уявленні образ можливих дій щодо переміщення до місця виклику, логічно переробити отриману інформацію

Продовження таблиці

1	2	3
<p>IV. Оперативні дії</p>	<p>Переміщення особового складу до місця виникнення події (НС): вжити заходів щодо безпечного переміщення особового складу та пожежно-технічного озброєння до місця виклику; забезпечити збереження пожежної техніки та обладнання; організувати швидкий розподіл професійних обов'язків серед підпорядкованого особового складу</p>	<p>1. Побудувати в уявленні образ дій щодо можливих підходів/під'їздів до місця виникнення НС. 2. Мати розвинену просторову орієнтацію на місцевості</p>
	<p>Розвідка: визначити напрямки проведення розвідки та особисто провести її на найбільш складному і відповідальному напрямку; установити кількість і склад груп розвідки, установити перед ними завдання, визначити, чи потрібно застосовувати засоби і порядок зв'язку, а також необхідні для розвідки пожежно-технічне озброєння, устаткування та обладнання; визначити особливості дотримання особовим складом розвідки правил охорони праці; установити порядок передачі отриманої в ході розвідки інформації</p>	<p>1. Побудувати в уявленні образ дій щодо можливих шляхів рятування і транспортування постраждалих. 2. Здійснювати послідовність розумових дій для реалізації готового алгоритму дій. 3. Прогнозувати зміни ситуації (її просторово-тимчасовий образ). 4. Приймати рішення при виникненні непередбачуваної ситуації; оцінювати маршрут пошуку; визначити необхідну послідовність дій для реалізації рішення</p>
	<p>Бойове розгортання: установити межі території, на якій здійснюються бойові дії з гасіння пожежі;</p>	<p>1. Побудувати в уявленні образ дій щодо схеми аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт у зоні НС</p>

Продовження таблиці

1	2	3
	<p>визначити порядок та особливості бойових дій, що здійснюються;</p> <p>забезпечити швидке розгортання рукавної лінії та підготовку іншого необхідного інструментарію;</p> <p>окреслити схему прокладання рукавної лінії; визначити резервні джерела живлення</p>	<p>2. Здійснювати послідовність розумових дій для реалізації готового алгоритму дій.</p> <p>3. Прогнозувати зміни ситуації (її просторово-во-тимчасовий образ).</p> <p>4. Чітко та лаконічно передавати команди</p>
	<p>Ритування людей та матеріальних цінностей; забезпечити безпеку евакуацію людей з об'єкта пожежі;</p> <p>керування рятувальними роботами</p>	<p>1. Чітко та лаконічно передавати команди та інформацію, впевнено розмовляти з постраждалими.</p> <p>2. Зберігати самовладання, зібраність.</p> <p>3. Проявляти почуття емпатії до постраждалого.</p> <p>4. Проявляти рішучість, сміливість, витримку, ініціативність</p>
	<p>Ліквідація пожежі (НС):</p> <p>оцінити обстановку і створення плану проведення робіт щодо ліквідації пожежі;</p> <p>планування дій із гасіння пожежі, у тому числі визначення необхідних сил і засобів, прийняття рішень з організації бойових дій із гасіння пожежі;</p> <p>постановка завдань перед учасниками гасіння пожежі, забезпечення контролю і необхідного регулювання на змїну обстановки на пожежі;</p> <p>здійснення в установленому порядку обліку змін обстановки на пожежі, застосування сил і засобів для її гасіння, а також реєстрація необхідної</p>	<p>1. Побудувати в уявленні образ дій щодо схеми аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт у зоні НС.</p> <p>2. Здійснювати послідовність розумових дій для реалізації готового алгоритму дій.</p> <p>3. Чітко та лаконічно передавати команди.</p> <p>4. Здійснювати контроль щодо безпеки виконання аварійно-рятувальних та інших дій особовим складом підрозділу</p>

Продовження таблиці

1	2	3
<p>V. завершення робіт У зоні НС</p>	<p>інформації, у тому числі черговим диспетчером і за допомогою технічних засобів спеціальної служби управління гарнізону; проведення інших заходів, спрямованих на забезпечення ефективності бойових дій з гасіння пожежі; забезпечувати управління бойовими діями на пожежі</p> <p>Виконання спеціальних робіт Керування та безпосередня участь в організації пожежного зв'язку; освітленні місця виклику (пожежі); розтинні і розбиранні конструкцій; підйомі (спуску) на висоту; виконанні захисних заходів; наданні першої долікарської допомоги потерпілим;</p> <p>відновленні працездатності технічних засобів</p> <p>установити на місці ліквідації пожежі пост із числа пожежного караулу (з метою попередження повторного загоряння). Пост встановлюється до 1-ї години;</p> <p>ужити заходи з доставки особового складу та пожежно-технічного озброєння до підрозділу; забезпечити збереження пожежної техніки та обладнання;</p> <p>звіт про виконану роботу</p>	<p>Утримувати в уяві картину надзвичайної ситуації. Визначити комплекс допоміжних заходів (освітлення, розчищення території тощо). Чітко та лаконічно передавати команди. Добре володіти навичками комунікації. Досконало володіти прийомами надання першої медичної допомоги. 6. Зберігати самовладання, зібраність. 7. Проявляти почуття емпатії до постраждалого</p>
		<p>1. Сконструювати в уявленні образ можливих дій щодо переміщення до місця дислокації, логічно переробити отриману інформацію. 2. Відтворити в логічній і образній пам'яті інформацію про хід виконання усіх робіт та окремих їх етапів; чітко та без перекурчень доповісти про них керівнику. 3. Дати логічну оцінку власним діям та оцінити дії групи; класифікувати отриману інформацію</p>

Закінчення таблиці

1	2	3
<p>На всіх етапах</p>		<ol style="list-style-type: none"> 1. Вести радіобмін із засобів радіозв'язку, переговори з гучномовця, чітко передаючи команди і повідомлення, зберігаючи спокійний тон у екстремальній ситуації. 2. Приймаги інформацію в мовній, зоровій, слуховій та ін. формах, аналізувати її. 3. Зберігати зібраність у непередбачуваних ситуаціях. 4. Довгостроково вести необхідні роботи, не погіршуючи якості та не знижуючи темпу. 5. При високій стійкості уваги вчасно переключати її на більш значущі об'єкти, розподіляти між різними джерелами інформації. 6. Запам'ятовувати оперативну ситуацію, з'являти її зі своїм професійним досвідом. 7. Прогнозувати зміни оперативної обстановки. 8. Здійснювати послідовність розумових та фізичних дій для реалізації алгоритму ліквідації НС. 9. Уміти зберігати активність та високу працездатність в умовах стомлення, що поглиблюється

Список використаної літератури

1. Корольчук М. С. Теорія і практика професійного психологічного відбору: [навчальний посібник] / М. С. Корольчук, В. М. Крайнюк. – Київ : Ніка-Центр, 2006. – 536 с.

2. Снісаренко А. Г. Професіографічний аналіз діяльності начальників караулів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту МНС України : дис. ... кандидата психологічних наук : 19.00.09 – “Психологія діяльності в особливих умовах” / Снісаренко Андрій Григорович. – Х., 2011. – 243 с.

*Рецензент – кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник Лебедева С. Ю.*

Стаття надійшла до редакції 11.02.2013.

Асоцкий В. В. Психологический анализ профессиональных заданий начальника караула Оперативно-спасательной службы гражданской защиты Государственной службы чрезвычайных ситуаций (ГСЧС Украины)

В статье речь идет об особенностях профессиональной деятельности сотрудников Оперативно-спасательной службы гражданской защиты Государственной службы чрезвычайных ситуаций (ГСЧС Украины). Выделены блоки профессиональных заданий, выполняемых начальником караула ОСС ГЗ ГСЧС Украины на разных этапах его профессиональной деятельности. Освещены вопросы относительно требований к индивидуально-типологическим и индивидуально-психологическим качествам личности. Определены основные психологические задачи, которые решаются начальником караула ОСС ГЗ ГСЧС Украины.

Ключевые слова: *сотрудники оперативно-спасательной службы, профессиональные задания, психологические задачи.*

Asotskyi V. V. Psychological analysis of professional tasks of the chief of the guard of the operation and rescue service of civil protection of the State Emergency Service of Ukraine

The article deals with special features of professional activity of employees of the operation and rescue service of civil protection of the State Emergency Service of Ukraine. The blocks of the professional tasks carried out by the chief of the guard of the operation and rescue service of civil protection of the State Emergency Service of Ukraine at different stages of his professional activity are indicated in the article. The problems concerning the requirements to individual

and typological; individual and psychological qualities of a personality are outlined. The main psychological problems to be solved by the chief of the guard of the operation and rescue service of civil protection of the State Emergency Service of Ukraine are also defined in the article.

Keywords: *chief of the guard of the operation and rescue service of civil protection of the State Emergency Service of Ukraine, professional tasks, psychological tasks.*